

IZVĒRTĒJUMS

Izvērtējot Gundega Evelones (turpmāk, G. Evelone) zīmētā “Cūku komiksa” kārtējās ainas, kas tapušas Ukrainas kara otrās gadadienas sakarā, jāizdala vairāki aspekti.

Vispirms jānorāda, ka karikatūras (tajā skaitā, satīru) var analizēt kā aktuālo notikumu atspoguļotāju, māksliniecisku fenomenu, manipulācijas līdzekli ar sabiedrisko domu, komunikācijas veidu utt. Tekstuālo informāciju uztveram racionālāk, bet karikatūras daudz emocionālāk (zemapziņas līmenī), tāpēc ātrāk, pat acumirkļīgi. Lai skatītājs vieglāk uztvertu zīmju veidus, tie jāizvēlas iespējami lakoniski, kā to mēģināja darīt arī māksliniece. Konkrētajā situācijā G. Evelone zīmēja Ukrainas tautas personifikāciju (ko apliecina nepārprotamais uzraksts “Ukraina” uz mājdzīvnieka rokas) antropomorfizētas cūkas veidolā, kareivīgumu pastiprinot ar stilizēto, bruņām līdzīgo apģērbu un ieroci rokās. Uzsaukums “Mēs cīnīsimies līdz uzvarai!” tika sabalsots ar kaujiniecisko noskaņu, ko pauž simboliskā karavīra ķermenis, bet, jo īpaši, sejas (purna) izteiksme. Tā kā ārpolitisko notikumu kontekstā, Ukrainas cīnītāji pamatoti ir ieguvuši ideālvaroņa statusu, G. Evelone šī izvēle likās pašsaprotama. Karikatūra atbilst praktizētā “Cūku komiksa” formāta prasībām, kurā apvienojot verbālā un vizuālā elementus, tika regulāri un veiksmīgi atspoguļotas aktuālākās reālijas”.

Ķomentējot Publikācijas uztveri, Gundega Gailīte raksta”Tomēr šoreiz GE pilnībā neapzinājās, ka izmantojot ierastos tēlus, lai paustu savu izpratni un atbalstu, ievērojamas lasītāju daļas uztveres līmenis neatbildīs viņas redzējumam, tātad nesasnies iecerēto mērķi. Tieši formālā uzbūve (t.sk. tēlu veidoli) primāri kalpo idejas vai informatīvās funkcijas atklāšanai, bet vēstījuma dziļākā jēga, kā arī stilistika (piem., māksliniecisko līdzekļu novatorisms) – kļūst otršķirīgi.

Sākotnēji šķiet, ka ainas vēstījuma dekodēšana no skatītāja nepieprasa kādas specifiskas māksla darba analīze prasmes, jo paustais vēstījums ir skaidrs un ātri uztverams. Netika arī pielietoti nekādi verbālā teksta transformācijas mēģinājumi, kad kāda noteikta frāze sniedz divdomīgu nozīmi vai rada jaunu jēgu. Tomēr lasītāju reakcija (ko varētu apzīmēt, kā pārspīlētu dramatizāciju), iebilstot pret ukraiņu tautas traģēdijas vizualizāciju cūkas veidolā, norāda uz pretējo. Tātad netika izprasta ierasta karikatūristu prakse – balansēt starp pretrunām: starp abstrakciju un realitāti, komisko un traģisko, ilūziju un simboliku, veidolu un zīmi utt. Izcils karikatūrists spēj radīt koncentrētu un efektīgu t.s. “triecīentēlu” ātrai situācijas izgaismošanai, bet šoreiz tas nevilšus rezultēties negatīvā nozīmē.

Jāatzīmē, ka paralēles ar dzīvnieku pasauli ir sens un plaši izmantots paņēmiens karikatūras vēsturē, tomēr šajā ikonogrāfijā (tēlu sistēmā) “ierindas” skatītājs var viegli orientēties izmantoto dzīvnieku hierarhijā, kur cūka atrodas uz vienas no

zemākajām pakāpēm. Kaut arī cūkas ir ļoti gudri dzīvnieki, kuru kognitīvās spējas pielīdzina suņiem un pērtiķiem, tās simbolika mākslas vēsturē nav viennozīmīgi traktējama – tās mēdz būt pozitīvā: auglības, bagātības (krājkasītes forma), veiksmes (“cūkas laime”), bet vairāk tomēr negatīvā: negausības, netīrības, ļaunuma (līdz pat dēmonizācijai) iemiesojums.

Kaut arī GE sekojošajā sērijas zīmējumā pielietoja satīriskajā grafikā iecienīto kontrasta principu, konfrontējot abas karojošās puses – ideālais pret kroplīgo, vēlams bija daudz noteiktāk pielietot hiperbolizāciju (pārspīlējumu), lai pārliecinošāk diskreditētu ienaidnieka “tumšo spēku” armiju. Tas attiecas gan uz Krievijas simbolu – divgalvaino ērgli, gan skeletam līdzīgo upuri vai iznīcības tēlu (?). Ja izmantojam nacionālās identitātes teorijas terminus, tad uzskatāmāk paužot kontrastu starp *Savējiem* un *Svešajiem*, zīmējums kļūtu par papildus spēcīgu ieroci, saliedējot *Savējos* (šajā gadījumā, Ukrainas atbalstītājus) un vienlaicīgi, nošķirot *Svešos*. Jāuzteic GE izmantotais simboliskais krāsu salikums: sarkanais, melnais un baltais, jo šo kontrastu pielietojums vienmēr ir iedarbīgs.

Satīrai pēc savas definīcijas jābūt visasākajai kritikas formai, lai sniegtu šokējošu, ironiski dzēlīgu, cinisku, iznīcinošu, agresīvu u.tml. atmaskojumu. Tā nav paredzēta, lai izsauktu smieklus, jo nereti izceļ tieši traģisko. Savukārt, konkrētā aina pretendē tikai uz humoristiska zīmējuma statusu, jo formveides stilistika ieturēta amatnieciski vienkāršota, kas vistuvāk atbilst naivisma virziena koncepcijai. Izmantojot nedaudz lauzītas līnijas, ar primitivizētu zīmējumu radīti vienkāršoti silueti, radot grafisku smagnējības efektu. Galvenajam tēlam piemīt neliels groteskas elements un deformējums (atbilstoši karikatūras kariķējuma funkcijai), tomēr dominē formu vienkāršība, pat shematisms. Sekojošais otrs zīmējums ir dinamiskāks, ko rada kompozicionālā diagonāle un ilustratīvie elementi, pielietota arī gaismēna apjoma izcelšanai un krāsu kontrasti. Netika izmantoti satīrā bieži sastopamie pārspīlējumi (izkropļojumi), spēcīga groteska, filozofiskas alegorijas, “melns humors”, sirreālistiski u.c. radikāli paņēmieni, ko lieto tēla, situācijas absurda un provokācijas pastiprināšanai. Neko līdzīgu neredzam galvenā tēla veidolā – GE koncentrētā formā centusies atspoguļot iecerēto - niknumu un dzelzaino apņēmību, kas raksturotu Ukrainas cīnītāju noskaņu.

Saistībā ar politiskās simbolikas izmantošanu karikatūras vēsturē, jāmin, ka I. Pasaules kara apstākļos cenzūra strādāja īpašā stingrā režīmā, jo labi izprata satīriskās grafikas milzīgo un unikālo ietekmi – piedāvājot spilgtu un nepārprotamu antivaroņa/ienaidnieka tēlu, lai maksimāli asi to noniecinātu (jāmin, ka Vācijas un Vilhelmu II bieži attēloja kā cūku). Karikatūras bija ne tikai ietekmīgs propagandas līdzeklis, bet kalpoja arī kā mierinājums cietušajiem, vairoja cīņas sparus karavīriem, sniedza cerību uzvarai utt. Tā laika modernistu, visizteiktāk, ekspresionistu spēcīgā satīra, vērsties pret šo katastrofu ar visiem iespējamiem mākslinieciskās izteiksmes līdzekļiem, apzināti centās maksimāli šokēt skatītājus.

Jāuzsver būtisks aspekts - karikatūra ne vienmēr ir satīra par to, kas ir tajā attēlots. Mūsdienās komiksi tiek zīmēti pat par holokaustu, kas tāpat izsauc ne mazums diskusiju kā speciālistu, tā plašākas publikas vidū. Tāpat neapturama ir sensitīvā citu reliģisku priekšstatu kritikas realitāte.

Kā izteicās skandalozā franču politiskās satīras žurnāla *Charlie Hebbo* izdevējs *Laurent Sourisseau* (pseudonīms "Riss"), praviētis Muhameds tika zīmēts tā principa pēc, ka drīkst zīmēt jebko un jebkad un vārda brīvība ir svarīgākā vērtība, ko jāaizstāv.

Distancējoties no šī gadījuma ētiskā izvērtējuma, jānorāda, ka joprojām ievērojama daļa sekulārās franču auditorijas, kura jau kopš 18.gs. ir iepazinusi ar politiskās satīras tradīcijas, mēdz vētrānī kritizēt konkrētas zīmētāju radošās izpausmes, kā saistībā ar Sīrijas bēgļu bērnu nāvi 2015. gadā. Tā rezultātā redakcija sniedza atbildes, pirmām kārtām, godinot cilvēktiesības un nosodot jebkādu diskrimināciju.

Apkopojot minēto - katrs recipients reaģē uz vizuālās komunikācijas vēstījumu no sava subjektīvā skatupunkta, ko ietekmē izglītības līmenis, mākslas interesenta pieredze (zināšanas semiotikā), individuālās morāles un ētikas normas, personiskā saikne ar attēloto notikumu u.c. faktori, tāpēc mākslinieka radošās izpausmes var piedzīvot kardināli atšķirīgas un negaidītas uztveres transformācijas.

Formu un tēlu interpretāciju skatītājs vienmēr uztver primāri un emocionāli, bet dziļākais saturs/vēstījums kļūst sekundārs. Māksliniekiem ir jāuzņemas atbildība par savas oriģinālās izpausmes izraisītajām sekām un jāizdara secinājumi. Turpmākajā radošajā darbībā būtu paralēli jāveic pastiprināts skaidrojošais darbs (tēlu, sižetu izvērsumu, māksliniecisko līdzekļu u.c. paņēmieni izvēlē, kas kalpo idejas atklāšanai dažādos diskursos), lai mazinātu līdzīgu pārpratumu iespējamību.

Nepieciešams vairāk attīstīt politiskajām un asām sociālajām tēmām veltīto komiksu tradīcijas Latvijā, jāpublicē veiksmīgākos šī masu kultūras fenomena piemērus no līdzīgiem "karsto" politisko konfliktu precedentiem starptautisko plašsaziņas līdzekļu praksē, kuri var lepoties ar ilggadīgu un izkoptu komiksu kultūras pieredzi ASV, Japānā un arī Rietumeiropā (piem., <https://drawingthetimes.com/>; <https://cartoonmovement.com/>; <https://thenib.com/>; <http://www.graphicjournalism.com/> u.c.).

Uzskatu, ka Gundega Evelone godprātīgi paveica savu uzdevumu (kaut arī pilnībā neizvērtēja Latvijas auditorijas potenciālo reakciju) un robeža, kas atšķir vārda brīvību no visatļautības, netika pārkāpta, līdzīgi kā komunikācijas ētikas normas.

Papildus tika veikta aptauja MIKC Rīgas Dizaina un mākslas vsk., apkopojot gandrīz 200 topošo mākslinieku un dizaineru viedokli (bija jāmin pirmais iespaids par šīm "Cūku komiksa" karikatūrām, bez apdomāšanas laika).

**Neirāla vai pretrunīga viedokļa paudēju skaits ir vislielākais (38 %), tomēr vairums no viņiem personīgi vērtē šo komiksa ainu pozitīvi, bet labi izprot vietējās sabiedrības negatīvo reakciju; *29 % aizstāv profesionāla mākslinieka tiesības pašam noteikt izvēli tēmas atspoguļojumam, ja vien tas nepārkāpj likumdošanas normas; *33 % uzskata, ka šāda gadadienai veltītā komiksa aina pauž naidīgu attieksmi pret aktuālo ģeopolitisko notikumu, jo tēma esot pārāk trausla un sāpīga (labprāt redzētu tikai KF uzbrucējus cūku veidolos).*

Ph.D. Gundega Gailīte